

О. В. Зайцев,
В. Р. Філіпенко

ПЕРЕХІД НА БІК ВОРОГА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ АБО В ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ЯК ОДНА З ФОРМ УЧИНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ

Статтю присвячено аналізу переходу на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту. Піддано аналізу точки зору науковців, ураховано судову практику, розглянуто поняття «ворог», «перехід», «умови воєнного стану», «збройний конфлікт». Надано авторське бачення цієї форми державної зради.

Ключові слова: *перехід на бік ворога, збройний конфлікт, воєнний стан, ворог.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку нашої держави наявні антиконституційні прояви, що загрожують її суверенності, незалежності, демократичності тощо. Так, з лютого 2014 року до березня 2015 року було зареєстровано й розслідувалося Службою безпеки України 4023 кримінальні провадження про злочини проти основ національної безпеки й оборони України, посягань на її територіальну цілісність і недоторканність, інших тяжких злочинів, направлених на повалення конституційного ладу та захоплення державної влади [1]. За 11 місяців 2016 року за напрямом контррозвідки розпочато 330 кримінальних

проваджень, з яких за ст. 111 КК України (державна зрада) – стосовно 84 громадян України; засуджено 8 осіб. У 2016 році слідчі органів безпеки розслідували 83 кримінальні провадження щодо державної зради та шпигунства [2]. Очевидним є значне зростання кількості випадків вчинення цього злочину порівняно з періодом до 2014 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню особливо небезпечних злочинів проти держави приділили увагу в наукових працях такі радянські криміналісти: Г.З. Анашкін, С.В. Дьяконов, О.А. Ігнат'єв, Л.Д. Єрмакова, М.П. Загородніков, М.І. Карпушин, В.С. Клягін, Б.О. Курінов, В.Д. Меньшагін, Є.О. Смірнов, М.В. Турецький та ін. За часів незалежності України злочини проти основ національної безпеки, зокрема державну зраду, вивчали: М.І. Бажанов, О.Ф. Бантишев, О.Ю. Гайворонський, І.В. Дюрдіца, Л.М. Демидова, Н.С. Кончук, В.А. Липкан, Ю.В. Луценко, М.І. Мельник, Л.В. Мошняга, М.А. Рубашенко, В.Я. Тацій, В.П. Тихий, М.І. Хавронюк, Р.Л. Чорний, О.В. Шамара, В.М. Шлапаченко та ін. Але ці роботи здебільшого досліджують злочини проти основ національної безпеки в цілому, або ж у них аналізувалось інше коло проблем. До того ж, багато питань є дискусійними, і новий погляд та нове вирішення цих проблем має важливе теоретичне й практичне значення. Ураховуючи наявну судову практику, слід також звернутися до винесених обвинувальних вироків.

Формування цілей. Чинна редакція КК України в ст. 111 визначає три форми об'єктивної сторони державної зради, перша з яких є «перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту». Ця стаття присвячена вивченню та аналізу саме цієї форми. На основі проведених раніше досліджень історичного формування згаданої форми державної зради, детального та глибокого аналізу наявної норми щодо її дієвості, порівняння з кримінальним законодавством провідних країн світу, вивчення їх методів боротьби з цим злочином спробувати сформулювати рекомендації щодо вдосконалення кримінально-правового законодавства для більш ефективної боротьби з цим злочином, виявити недоліки законодавчої норми, що спричиняють труднощі у правозастосовній діяльності, а також привнести нове в науку кримінального права та корисне для застосування.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб прослідкувати етапи розвитку регламентації переходу на бік ворога як однієї з форм державної зради, встановити зміст і суть цієї форми, а також запозичити ефективні методи та засоби боротьби з цим злочином та виявити явні недоліки в процесі становлення норми, потрібно застосувати історичний метод дослідження, а точніше – історичний спосіб тлумачення – встановлення дійсного змісту правової норми шляхом аналізу історичних умов її розробки та прийняття [3].

У середні віки не було ані норми, ані поняття державної зради. Навіть злочинів проти держави не існувало. Цей злочин охоплювався злочинами проти монарха та його влади, оскільки в ті часи монарх уособлював саму державу. А отже, й не існувало такої форми як перехід на бік ворога. Проте, оскільки людина була одним з найголовніших ресурсів у розвитку держави

та військових конфліктах, уже тоді на рівні закону втеча особи з держави до ворога була кримінально карана. Так, Привілей Казимира Ягайловича 1447 р. містив перші норми-заходи проти втечі. Князі, пани та шляхта отримували право вільного виїзду за кордон для пошуку кращої долі, за винятком тих країн, які перебували з Великим князівством Литовським у стані війни.

Пізніше Литовський Статут 1529 р. злочином проти монарха визнавав втечу підданого з Князівства Литовського до ворожої землі [4, с. 133]. До того ж покаранню підлягали й родичі зрадника, які знали про втечу, і не завадили їй. Наступна редакція Статуту 1566 р. містила вказівку на спеціальну мету втікача як обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони злочину. Йшлося про скерованість діяння «на зраду» та «на шкоду» государю і державі [5, с. 255-256]. Порівняно із Литовськими Статутами, «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., залишили та доповнили норму про підданих монарху, які втікали до ворожої землі. За це діяння карали родичів зрадника, які знали про злочин. Також, якщо злочинець втівав до ворога й не було можливості його повернути, то він визнавався таким, що втратив честь. Це супроводжувалося повідомленням у відповідних публікаціях або портрет зрадника («образ») мав бути повішеним на шибениці [6].

Кримінальне Уложення 1903 р. в окремій ст. 109 закріпило такі дії, як вступ на службу до військових сил ворога, а також відмову вийти з їх складу [7, с. 202]. Зазначалось, що покаранню підлягають не лише особи, які безпосередньо брали участь у військових діях проти держави, але й ті, котрі просто несли будь-яку внутрішню військову службу чи перебували в резервах ворожого війська. Суб'єктом злочину визнавався російський підданий.

З часу встановлення у 1919 р. в Україні радянської влади дія російського імперського права була скасована. Відповідно до Постанови ЦВК СРСР від 21.11.1929 кримінально караним визнавалася відмова посадових осіб, громадян СРСР, які знаходилися за кордоном, повернутися до СРСР. Такі особи оголошувалися поза законом, а їхні дії визнавалися переходом до табору ворогів робочого класу та селянства. Згодом постановою ЦВК СРСР від 08 червня 1934 року законодавство було доповнено нормою про державну зраду [8]. Серед форм об'єктивної сторони зазначалися перехід на бік ворога та втеча або переліт за кордон. Кримінальній відповідальності підлягали не тільки виконавці, а й родичі зрадника, тобто невинні особи. Так радянський законодавець у кримінально-правовій політиці повернувся до підходів середньовіччя.

У подальшому Закон «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» від 25 грудня 1958 року конкретизував цю форму державної зради як перехід на бік ворога та втечу за кордон або відмову повернутися із-за кордону до СРСР.

Регламентация державної зради завжди перебувала в безпосередній залежності від військово-політичної ситуації в країні та державно-правових методів управління державою. Проте на всіх етапах її розвитку незмінним залишалось одне - найсуворіший вид покарання, який застосовувався не лише

до виконавців, а й до родичів винного. Процес становлення та вдосконалення цієї форми державної зради відбувається вже протягом шести століть.

Загальновідомо, що лексичне значення слова – це історично закріплена у свідомості людей співвіднесеність слова з певним явищем дійсності. Для тлумачення терміна «перехід» доцільно звернутися до словників. Проте жоден з них не містить пояснення, наповненого юридичним змістом. Перехід визначають як «пересування з одного місця в інше» [9, с. 308]. А от термін «зрада» тлумачиться як перехід на бік ворога [10, с. 696], що пояснюється редакцією ст. 111 КК України.

Науковці визначають перехід на бік ворога по-різному. На думку А.А. Піонтковського, це допомога ворогу, якщо навіть вона й не пов'язана з обов'язковим фізичним переходом, тобто залишенням кордонів своєї батьківщини й переходом під керівництво ворога [11, с. 146]. Згодом М.А. Єфимова вважає, що перехід на бік ворога – це згода виконувати ворожі завдання на радянській території, до того ж територія вважається радянською й у тому випадку, коли вона була тимчасово окупована противником [12, с. 6]. Подібною видається думка Б. А. Курінова, який зазначав, що перехід на бік ворога буде в тому випадку, коли винний веде фактичну діяльність на користь ворога, виконуючи завдання противника чи надаючи йому допомогу з власної ініціативи в період збройного конфлікту чи війни СРСР з іноземною державою [13, с. 30]. Тривалий час основна увага науковців була прикута до фізичного переходу. Надалі дослідники виділили, так званий, інтелектуальний перехід. Зокрема, В.Я. Тацій акцентує увагу на тому, що перехід на бік ворога може полягати не тільки у фізичному переході, але й у наданні допомоги такій державі або її представникам на території України (так званий інтелектуальний перехід) [14, с. 327].

Сучасні науковці висловлюють свої позиції. На думку М.І. Хавронюка, перехід на бік ворога означає, що громадянин України надає безпосередню допомогу державі, з якою Україна на той час перебуває у стані війни або збройного конфлікту. Цей злочин може полягати у вступі на службу до військових чи інших формувань ворожої держави (поліції, розвідки), наданні допомоги агентам спецслужб іноземних держав тощо [15, с. 32]. Також Н.О. Гуторова перехід на бік ворога трактує як надання допомоги державі, з якою Україна знаходиться в стані війни чи збройного конфлікту [16, с. 24]. Своєю чергою О.А. Чуваков вказує на різноманітні форми свідомого співробітництва з ворогом у военний час або в період військового конфлікту (наприклад, добровільна здача в полон з метою надання допомоги ворогу) [17, с. 11]. О.Ф. Бантишев і В.С. Картавцев перехід на бік ворога трактують як вступ громадянина України в контакт з її військовим противником для сприяння йому в спричиненні шкоди суверенітету, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України [18, с. 272].

З викладеного можна дійти висновку, що в науці немає загально визнаної позиції щодо тлумачення поняття «перехід на бік ворога». Це дозволяє піддати аналізу цю форму об'єктивної сторони злочину,

передбаченого ст. 111 КК України, та спробувати сформулювати власне бачення вирішення цього питання.

Перед тим, як визначити поняття «воєнний стан», слід з'ясувати значення слова «ворог». Жоден законодавчий акт терміна «ворог» не розтлумачує. Словник української мови визначає ворога як того, хто перебуває в стані ворожнечі, боротьби з ким-небудь; недруга, супротивника. Також у Словнику подається значення зовнішнього ворога – це той, хто зазіхає, нападає на країну зовні, порушуючи її кордони [19, с. 739]. Заслуговує на увагу визначення О.Ф. Бантишева та В.С. Картавцева, які ворога розуміють як збройні сили (їх формування і підрозділи), а також представників держав, з якою Україна вимушена бути в стані війни чи збройного конфлікту [18, с. 273]. Аналогічну точку зору висловлює і Н.С. Кончук, яка під ворогом розуміє військового супротивника, неприємеля (державу чи організацію), які ведуть чи готують збройну боротьбу проти України [20, с. 99]. Тобто ворог – це насамперед нападник, агресор, який через власні збройні сили веде боротьбу проти іншої країни.

Щодо воєнного стану можна зазначити таке. Глумачний словник визначає його як особливий стан у державі чи окремих її місцевостях, що вводиться за рішенням Президента України, затвердженням Верховною Радою України. Підставами для введення воєнного стану можуть бути оголошення війни або загроза воєнного нападу. Під час воєнного стану обмежуються права громадян, установ і розширюються повноваження відповідних правоохоронних органів [21, с. 55].

Для з'ясування поняття «воєнний стан» слід звернутися до ст. 1 Закону України «Про оборону», у якій йдеться про особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, потрібних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини й громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [22]. Аналогічне визначення міститься в ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [23].

Ще однією обов'язковою ознакою обстановки переходу на бік ворога є період збройного конфлікту. Поняття «збройний конфлікт», як справедливо стверджує М.І. Хавронюк, має самостійне правове значення для кваліфікації, якщо такий конфлікт відбувається поза межами воєнного стану – у разі фактичного початку воєнних дій, але ще до оголошення воєнного стану або ж у мирний час [15, с. 32].

Збройний конфлікт як такий може бути міжнародним і внутрішнім. Але, оскільки, державна зрада у формі переходу на бік ворога можлива лише при збройних конфліктах міжнародного характеру, саме його і слід дослідити. Заслуговує на увагу підхід С.Я. Бескоровайного, який міжнародний збройний конфлікт визначив як збройну боротьбу між двома або декількома сторонами,

що володіють міжнародною правосуб'єктністю: суверенними державами; національно-визвольним рухом і метрополією; визнаною повсталю або воюючою стороною й відповідною державою [24, с. 122].

Сторони збройного конфлікту зобов'язані у своїх діях дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права, що застосовується в цих конфліктах. Це насамперед чотири Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р., Додатковий протокол I до них 1977 р., а також міжнародне звичає право, що не тільки містить великий комплекс обмежувальних положень щодо ведення бойових дій, а й передбачає захист прав осіб, які підпадають під дію гуманітарних норм. Оскільки Україна ратифікувала Женевські конвенції 03 серпня 1954 року, а Додаткові протоколи I і II до них 25 січня 1990 року, розглянемо яким чином ці акти регулюють збройний конфлікт.

Так, Женевська конвенція 1949 р. у ст. 2 визначає, що «окрім постанов, які повинні набрати чинності ще в мирний час, ця Конвенція застосовується у разі оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що виникає між двома або кількома Договірними Сторонами, навіть у тому випадку, якщо одна з них не визнає стану війни. Конвенція буде застосовуватися також у всіх випадках окупації всієї або частини території Високої Договірної Сторони, навіть якщо ця окупація не зустрінє жодного збройного опору [25]. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08 червня 1977 року в пунктах 3, 4 ст. 1 зазначає: «Цей Протокол, що доповнює Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни, застосовується в ситуаціях, зазначених у статті 2, спільній для цих Конвенцій. Ситуації, згадані в попередньому пункті, включають збройні конфлікти, у яких народи ведуть боротьбу проти колоніального панування, іноземної окупації та расистських режимів для здійснення свого права на самовизначення, закріпленого в Статуті Організації Об'єднаних Націй та в Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй [26]. Лаконічне визначення містить Нова редакція Военної доктрини України 2015 року. Так, згідно зі ст.4 збройний конфлікт – це збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) [27].

Загалом, обставинку як обов'язковий елемент складу злочину визначити досить непросто, адже воєнний стан на території України не вводився, а наявність збройного конфлікту ніяк законодавчо не визначено. Навіть прокурор Міжнародного кримінального суду зазначив, що ситуація, що склалася на території Криму та Севастополя, рівнозначна міжнародному збройному конфлікту між Україною та Російською Федерацією, який розпочався не пізніше 26 лютого 2014 року, коли РФ задіяла особистий склад своїх Збройних сил для отримання контролю над частинами території України без її згоди. Проте у висновку остаточної позиції щодо наявності чи

відсутності збройного конфлікту Суд не вказав [28]. Отже, саме низький рівень нормативного регулювання цього питання й суперечливість законодавства України призводить до виникнення проблеми кваліфікації переходу на бік ворога в період збройного конфлікту, та, відповідно, унеможливає призначення належного покарання винному.

У межах дослідження слід звернутися до матеріалів судової практики. Так, вироком Оболонського районного суду м. Київ 18 грудня 2015 року визнано винним громадянина України у вчиненні злочинів, передбачених ч.1 ст.111, ч.1 ст.408 КК України [29]. Засуджений з 28 березня 2013 року проходив військову службу за контрактом на посаді механіка-водія танкового взводу й мав військове звання старший матрос. Суд визначив об'єктивну сторону переходу на бік ворога як укладення контракту зі Збройними силами Російської Федерації 28 березня 2014 року (далі – ЗС РФ), тобто вступ на службу до військових формувань держави-окупанта. Також він отримав паспорт громадянина РФ.

Зазначено, що винний усвідомлював порушення присяги, яку він склав Українському народові, передбачав, що таке безпосереднє надання допомоги іноземній державі, як його перехід на бік ворога, завдасть шкоди державній безпеці України у вигляді заподіяння шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та обороноздатності. Так суд визначив прямий умисел засудженого. Важливою ознакою, що потребувала доказування, стала обстановка злочину, а саме період збройного конфлікту. Суд підтвердив його наявність таким чином: військова частина, у якій винний проходив службу, близько двадцяти днів була заблокована озброєними особами, одягненими у форму, схожою з формою військовослужбовців ЗС РФ, та військовою технікою; неодноразово оголошувалася бойова тривога, бійцям видавали зброю, готували військову техніку до бойових дій; цей військовий підрозділ України перебував у безпосередньому зіткненні з противником та в підготовці ведення бою (бойової операції), а також вела погоджені дії з метою утримання важливих районів (рубежів).

Цей вирок демонструє дослідження допустимих та належних доказів, а також встановлення судом необхідних ознак складу злочину: об'єкт – суверенітет, територіальна цілісність та обороноздатність України; об'єктивна сторона – фізичний перехід на бік ворога (укладання контракту з ЗС РФ), обстановка – період збройного конфлікту; суб'єкт – громадянин України; суб'єктивна сторона – прямий умисел.

На сьогодні Єдиний державний реєстр судових рішень містить близько десяти обвинувальних вироків за ст. 111 КК України. Водночас згідно із статистичними повідомленнями відкритих кримінальних проваджень значно більше. Це пояснюється тим, що за роки незалежності України до 2014 р. вчинення злочину, передбаченого ст. 111 КК України, мало одиничні випадки. Отже, практики успішного розслідування державної зради не було. Законодавство не містить ніяких вказівок, роз'яснень, критеріїв для допомоги в кваліфікації цього злочину відповідними органами, а також у вирішенні справи по суті. З огляду на це в органів кримінальної юстиції можуть виникати складнощі при встановленні ознак цього злочину.

Проведене авторами статті 23 лютого 2017 року анкетування слідчих органів Служби безпеки України дозволяє стверджувати про складнощі кваліфікації та доказування державної зради у формі переходу на бік ворога, особливо, коли йдеться про інтелектуальний його вид. Саме останній, на думку слідчих, вчиняється найчастіше. Практичними працівниками звернуто увагу на складнощі встановлення обстановки збройного конфлікту, необхідного для кваліфікації злочину, передбаченого ст.111 КК України.

Висновки. Виходячи з викладеного, можна дійти висновку, що єдиного, усталеного підходу в науці кримінального права до визначення переходу на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту немає. Судова практика зіткнулася з проблемою визначення обстановки злочину як обов'язкової ознаки державної зради. На ці складнощі звертають увагу й практичні працівники. Про це йдеться й у висновках Міжнародного кримінального суду, наданого в результаті дослідження подій, що сталися в лютому 2014 року на території Автономної Республіки Крим за участі Збройних сил Російської Федерації.

Найбільш небезпечним видом такої форми державної зради, складним для розслідування й доказування є саме інтелектуальний вид переходу на бік ворога. Такі висновки зобов'язують продовжити дослідження державної зради для того, щоб запропонувати системні й комплексні зміни законодавства України.

Використані джерела:

1. Слідчі СБУ розслідують понад 4 тисячі кримінальних проваджень про злочини проти основ національної безпеки . 18 березня 2015 року [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id=139172&cat_id=39574

2. Результати окремих напрямів роботи Служби безпеки України. 23 грудня 2016 року [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/21/view/2474#sthash.DO8wJWaz.dpuf>

3. Юридична енциклопедія: У 6 т. /Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. - К.: «Укр. енцикл.», 1998. [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: http://leksika.com.ua/10351020/legal/istorichniy_sposib_tlumachennya

4. Статут Великого князівства Литовського 1529 года. Под редакцией академика АН Литовской ССР К.И. Яблонского. - Мн.: Издательство Академии наук БССР, 1960. - 253 с.

5. Статути Великого князівства Литовського. У 3 т. Т. II. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова; [тексти староукр. мовою опрац.: С. Ківалов, П. Музиченко, А. Паньков; пер. тексту укр. мовою здійснили: Л. Бондар, П. Музиченко, А. Паньков; комент. зробили: С. Ковальова, М. Крумаленко, П. Музиченко]. - О.: Юрид. л-ра, 2003. - 560 с.

6. Права, по которым судится малороссийский народ, Высочайшим всепресветлейшим, державнейшим Великия Государьни Императрицы Елисаветы Петровны, Самодержицы Всероссийския, Ее императорского священнейшего Величества повелением, из трех книг, а именно: Статута Литовского, Зерцала Саксонского и приложенных при том двух прав, такжеже из книги Порядка, по переводе из полского и латинского языков на российский диалект в едину книгу

сведенные, в граде Глухове, лета от рождества Христова 1743 года, изданные под редакцией и с приложением исследования о сем Своде и о законах действовавших в Малороссии профессора А. Ф. Кистяковского. - Киев, 1879. - 1063 с.

7. Уголовное Уложение 22 марта 1903 г. Изд. Н.С. Таганцева. - СПб., 1904. - 1137 с.

8. О дополнении положения о преступлениях государственных (контрреволюционных и особо для Союза ССР опасных преступлениях против порядка управления) статьями об измене родине: Постановление ЦИК СССР от 08.06.1934г. // Исторические материалы: <http://istmat.info/node/41012>

9. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. - К.: Наукова думка, 1970 - 1980. - Т. 6: П—Поїти / [ред. А. В. Лагутіна, К. В. Ленець]. - К.: Наукова думка, 1975. - 832 с.

10. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. - К.: Наукова думка, 1970 - 1980. - Т. 3: З / [ред. Г. М. Гнатюк, Т. К. Черторизька]. - К.: Наукова думка, 1972. - 744 с.

11. Пионтковский А.А. Государственные (контрреволюционные) преступления. Курс советского уголовного права. Особенная часть. Пионтковский, А. А. (Андрей Андреевич), засл. деят. науки., Меньшагин, В. Д. (Владимир Дмитриевич), проф. Курс советского уголовного права. Особенная часть. Том 1 / А. А. Пионтковский, В. Д. Меньшагин. - М.: Госюриздат, 1955. - 800 с.

12. Ефимова М.А. (ст. 64). Уголовный кодекс РСФСР. Научный комментарий. Т. 2. Особенная часть. Учебное пособие / Под ред. Ковалева М. И., Фролова Е. А., Ефимова М. А. - Свердловск, 1962. - 275 с.

13. Куринов Б. А. I Глава. Советское уголовное право. Особенная часть / Под ред. В.Д. Меньшагина, Н.Д. Дурманова, Г.А. Кригера. - М., 1971. - 464 с.

14. Тацій В.Я. Розділ I Особливої частини. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. / За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Вид. четверте, доповн. - Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. - 1208 с.

15. Хавронюк М. І. Глава III. Злочини проти основ національної безпеки України. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник. (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.). - Вид. 2-ге. переробл. та допов. / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. - К.: Атіка, 2008. - 712 с.

16. Гуторова Н.А. Уголовное право Украины. Особенная часть [Текст] : конспект лекц. / Н. А. Гуторова. - Харьков : Одиссей, 2003. - 320 с.

17. Чуваков О.А. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України Є.Л. Стрельцова. - Х.: Одиссей, 2009. - 496 с.

18. Бангишев О.Ф., Картавцев В.С. Розділ I Особливої частини. Злочини проти основ національної безпеки України. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : У 2 т. - Т.1 / За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. - 3-те вид., перероб. та доп. - К.: Алерта : КНТ : Центр учбової літератури. - 2009. - 624 с.

19. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. - К.: Наукова думка, 1970 - 1980. - Т. 1: А-В / [ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк.]. - К.: Наукова думка, 1970. - 799 с.

20. Кончук Н. С. Перехід на бік ворога як форма державної зради / Н. С. Кончук // Наше право. - 2015. - № 4. - С. 98-103. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2015_4_20

21. Юридичні терміни. Глумачний словник / В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко, Т.П. Базова та ін.; за ред. В.Г. Гончаренка. - 2-ге вид., стереотипне.- К.: Либідь, 2004. - 320 с.

22. Про оборону України. Верховна Рада України; Закон від 06.12.1991 № 1932-XII // Відомості Верховної Ради від 03.03.1992, № 9, стаття 106.

23. Про правовий режим воєнного стану. Верховна Рада України; Закон від 12.05.2015 № 389-VIII// Відомості Верховної Ради від 10.07.2015, № 28, стор. 1509, стаття 250.

24. Бескоровайний С. Я. Види збройних конфліктів та їх правове регулювання / С. Я. Бескоровайний // Юридична наука. - 2014. - № 3. - С. 116-126. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2014_3_14

25. Женевская конвенция от 12 августа 1949 года о защите гражданского населения во время войны. Принята 12 августа 1949 года Дипломатической конференцией для составления международных конвенций о защите жертв войны, заседавшей в Женеве с 21 апреля по 12 августа 1949 года. [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/geneva_civilian_1.shtml

26. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв [...] ООН; Протокол, Міжнародний документ, Правила від 08.06.1977 [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_199

27. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 02 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України». Президент України; Указ, Доктрина від 24.09.2015 № 555/2015.

28. Отчет о действиях по предварительному расследованию (2016 г.). 14 ноября 2016 года [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE-Ukraine.pdf>

29. Вирок Оболонського районного суду м. Києва від 17.11.2015 у справі № 756/4688/15-к. [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53543315>

Стаття надійшла до редакції 27.02.2017

Зайцев А. В., Филипенко В. Р. Переход на сторону врага в условиях военного положения или в период вооруженного конфликта как одна из форм совершения государственной измены

Статья посвящена анализу перехода на сторону врага в условиях военного положения или в период вооруженного конфликта. Подвергнуты анализу точки зрения ученых, учтена судебная практика, рассмотрены понятия «враг», «переход», «условия военного положения», «вооруженный конфликт». Предоставлено авторское видение этой формы государственной измены.

Ключевые слова: *переход на сторону врага, вооруженный конфликт, военное положение, враг.*

Zaytsev A., Filipenko V. Desertion to Enemy under Martial Law or Armed Conflict as Form of State Treason

This article contains analysis transition to the enemy under martial law or armed conflict as a form of state treason. We researched to the genesis of this form of crime in the criminal law of the XV-XX century; analyzed soviet and modern scientist's terms; established

the content of concepts «the enemy», «transition», legal structures «under martial law» and «armed conflict»; studied the signs of transition to the enemy through a particular judgment on the case.

We considered judicial practice. Besides the verdict, which came into legal force, on convicted guilty of transition to the enemy only one. So the crime is investigated through a concrete example from real life.

We studied a lot of regulations of national and international law to interpret the martial law and armed conflict. It is the Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, Additional Protocol to the Geneva Conventions, laws of Ukraine «On Defense of Ukraine», «On legal regime of martial law» etc. We gave the author's definition of this form of crime.

Key words: transition to the enemy, armed conflict, martial law, enemy, treason, convicted, sentenced, punishment, verdict.